

УДК: 347.99 : 342.34

ПРОПОРЦІЙНІСТЬ В РОБОТІ СУДУ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ДЕМОКРАТІЄЮ

кандидат юридичних наук, Музичук К. С.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна,
Луцьк

Дослідження значення принципу пропорційності у дотриманні демократії: якщо державні органи, обрані суспільством, обмежують права конкретної особи, то це може здійснюватись в інтересах суспільства; особа, конкретне право якої обмежене, не позбавлена цього права: мінімум звуження не менший за обов'язковий конвенційний рівень відповідно до легітимної мети. Помічено, що ЄСПЛ тлумачить принцип пропорційності як необхідність пошуку справедливого балансу між загальними інтересами суспільства та вимогами фундаментальних прав конкретної особи; мають бути витримані розумні пропорції між використаними засобами і досягнутими цілями. З'ясовано, що Суд розглядає справедливий баланс інтересів суспільства і особи як вимогу демократії.

Ключові слова: демократія, принцип пропорційності, інформаційні права і свободи людини.

Музичук Е. С. Принцип пропорциональности в работе Суда и его связь с демократией / Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Украина, Луцк.

Исследование значения принципа пропорциональности в соблюдении демократии: если государственные органы, избранные обществом, ограничивают права конкретной личности, то это может осуществляться в интересах общества; личность, конкретное право которой ограничено, не лишена этого права: минимум ограничения не меньший чем обязательный конвенционный уровень соответственно легитимной цели. Замечено, что

ЕСПЧ толкує принцип пропорційності як необхідність пошуку справедливого балансу між загальними інтересами суспільства та вимогами фундаментальних прав конкретної людини; повинні бути дотримані розумні пропорції між використаними засобами та досягнутими цілями. Встановлено, що Суд розглядає справедливий баланс інтересів суспільства та людини як вимогу демократії.

Ключові слова: демократія, принцип пропорційності, інформаційні права та свободи людини.

Muzychuk E. S. The Principle of Balance in Court Work and Correlation with Democracy / Lesya Ukrainka Eastern European University, Ukraine, Lutsk.

The research considers the importance of principle of Balance for the observance of democracy. It has been proved that, when the state bodies, elected by the people, restrict the individual rights it may be done in the public interests and a person, the specific legal right of which is restricted, is not deprived of it –it is a minimum constriction of the right which is not narrower than a mandatory conventional level in accordance with the legal goal. It has been emphasized that ECPL (European Court on Human Rights) interprets the principle of balance as a necessity of searching a fair balance between the general interests and the demand for the fundamental rights for a concrete individual; reasonable proportions should be observed concerning the means used and the goals achieved. It has been concluded that Court considers a fair balance of the public interests and the interests of an individual as the basic requirement of democracy.

Key words: democracy, the Principle of Balance, informative rights and freedoms of man.

Вступ.

Використання принципу пропорційності, виробленого Судом, у вітчизняному судочинстві дає змогу забезпечити справедливий баланс між загальними інтересами суспільства та правом особи відповідно до легітимної мети. Тим самим, закладається підґрунтя у побудові справедливого, демократичного суспільства.

Проблеми, пов'язані з принципом пропорційності, досліджували С. В. Шевчук, В. І. Манукян, П.М. Рабінович та інші науковці. Вони

розкривали правову сутність цього принципу на основі вивчення окремих, розрізнених справ ЄСПЛ, а тому їх результати характеризувалися епізодичністю.

Формулювання мети статті та завдань. Нами була поставлена мета вивчити ті рішення ЄСПЛ, пов'язані з інформаційними правами і свободами людини. В межах цієї системи рішень Суду вивчалась еволюція принципу пропорційності, встановлювався його зв'язок із демократією.

Виклад основного матеріалу статті. Правова суть принципу пропорційності зрозуміла з позиції демократії: у демократичному суспільстві державні органи обрані суспільством і їх мета – захист прав і свобод людини; якщо держава обмежує права конкретної особи, то це вона здійснює в інтересах суспільства. Сказане не означає, що особа, права якої обмежені, залишається без прав; її конкретне право звужене («зменшене») частково: мінімум звуження не менший за обов'язковий конвенційний рівень. У наслідок конвенційне право за змістом збережене, а держава виступає захисником суспільства. Сказане породжує справедливий (розумний) баланс між загальними інтересами суспільства і правом індивіда відповідно до легітимної мети.

Обмеження державою певних прав допускається, коли мета можливого обмеження чітко встановлена в законі (легітимна) і здійснюване обмеження забезпечує баланс інтересів суспільства й особи.

Принцип пропорційності полягає в забезпеченні рівноваги між правами окремого індивіда та суспільними або державними інтересами; настільки засоби захисту інтересів одних осіб не порушують права інших і є пропорційними для досягнення легітимної мети [1, с.46]. *«...визначення справедливої рівноваги використовується як засіб, спрямований на благо обох сторін»* [2, п.86].

Прецедент ЄСПЛ тлумачить цей принцип так: *«в основі всієї Конвенції лежить пошук справедливого балансу між загальними інтересами*

суспільства та вимогами фундаментальних прав окремої особи ... Тому мають бути витримані розумні пропорції між використаними засобами і досягнутими цілями» [3, п.28].

Про те, що Суд практично в кожній справі проводить оцінку справедливого балансу інтересів суспільства й особи (вимога демократії) засвідчує такий прецедент: «... Незважаючи на доводи заявника, суди не визнали, що у справі, яку вони розглядали, мав місце конфлікт між правом на свободу вираження поглядів і необхідністю захисту репутації та прав інших осіб, не кажучи вже про необхідність забезпечення балансу інтересів, про які йдеться (див. [4, п.50]).

Отже, національні суди не навели відповідних і достатніх підстав для свого висновку про те, що висловлювання, яке було приписано заявникові, мало наклепницький характер для позивачів.

Не зважаючи на те, що застосовані до заявника санкції (національний суд зобов'язав заявника принести вибачення за образу і опублікувати в газеті спростування – К. М.) були незначними, Суд вважає, що це не може компенсувати зазначений недолік.

... мало місце порушення ст.10 Конвенції» [5, пп.50, 53].

Оцінити законність обмеження конвенційних прав людини державою мають національні суди; їм належить основна функція в забезпеченні дотримання державою принципу пропорційності. «...свобода оцінювання, тим не менше, йде пліч-о-пліч з Європейським наглядом. Тому Суд повинен впевнитись, чи були надані Урядові межі розсуду перевищені, тобто чи було доктрину *ultra vires* (хоча і законну саму по собі) застосовано ... з урахуванням принципу пропорційності» [3, п.29].

На думку дослідника прецедентів С.В. Шевчука, принцип пропорційності – це вимога, щоб захід, який вживається, був пропорційним меті цього заходу [6, с.478].

Узагальнивши наведені вище правові аргументи та прецедентну практику Суду, стверджуємо, що принцип пропорційності – це вимога Конвенції, яка ставиться до вживаного державою заходу з обмеження прав людини, пропорційно до мети цього заходу з обов'язковим дотриманням балансу інтересів суспільства та індивіда.

Легітимними цілями статті 8 Конвенції є інтереси національної та громадської безпеки чи економічний добробут країни, запобігання заворушенням чи злочинам, захист здоров'я чи моралі або захист прав і свобод інших осіб [7]. Приклади врахування ЄСПЛ легітимності мети за статтею 8 Конвенції:

1. Із місць ув'язнення лист відправлено незаконним способом (в обхід дискреційних органів), адресований органіві державної влади, до відання якого належить установа, у якій заявника тримали під вартою. *«Тобто цей лист не погрожував ризику перешкодження правосуддю з боку заявника чи будь-якого потенційного ризику... До того ж, заявник ... відносно незначне правопорушення, тим часом як йому призначили за це найсуворіше дисциплінарне покарання.*

За цих обставин Суд вважає, що в справі, яка розглядається – навіть якщо врахувати звичайні та обґрунтовані вимоги режиму тримання під вартою, – відповідні посадові особи вийшли за межі наданої їм свободи розсуду і що втручання не було пропорційним» [8, пп. 91–92].

2. *«Суд зауважує, що стаття 31 Конституції України, стаття 187 Кримінально-процесуального кодексу України та стаття 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" передбачають можливість накладення арешту на кореспонденцію в ході кримінального провадження та оперативно-розшукової діяльності.*

Таким чином, існувала законна підстава для такого втручання» [9, п.46].

3. «...Суд визнає, що втручання переслідувало правомірні цілі за змістом статті 8 п.2, а саме попередження злочину та захист прав інших осіб, зокрема, честі судді, якому був адресований лист (з погрозами – К. М.)» [10, п.36].

4. «Суд зважує, що можливість отримувати посилки чи бандеролі кожні 6 тижнів може бути розцінена як такий баланс, беручи до уваги, що адміністрація слідчого ізолятора забезпечує одяг, їжу та медикаменти для всіх ув'язнених протягом позбавлення волі. На додаток Суд посилається на свідчення Уряду, що немає обмежень для родичів надсилати ув'язненим гроші, щоб придбати продукти харчування в магазині слідчого ізолятора.

На фоні цих обставин та маючи на увазі межі розсуду, що має Уряд при врегулюванні в'язничного життя, Суд зауважує, що заходи були пропорційні меті запобігання заворушенням чи злочинам» [11, пп. 17–18].

Легітимними цілями статті 10 Конвенції є інтереси національної безпеки, територіальна цілісність або громадська безпека, запобігання заворушенням чи злочинам, охорона здоров'я чи моралі, захист репутації прав і свобод інших осіб, запобігання розголошенню конфіденційної інформації або підтримання авторитету і безсторонності суду [7].

Приклади врахування ЄСПЛ легітимної мети за статтею 10 Конвенції:

1. «Суд погоджується з Урядом, що втручання, яке є предметом спору, переслідувало законну мету – забезпечення виборців правдивою інформацією в ході президентської кампанії 1999 р» [12, п.110].

2. Заявник надіслав листи до КРУ і прокуратури щодо зловживань пані П.

«Суд вважає незаперечним те, що засудження заявника за наклеп за частиною третьою статті 125 Кримінального кодексу становило втручання в його права, гарантовані статтею 10 Конвенції, і таке втручання було здійснене згідно до закону і переслідувало легітимну мету – захистити репутацію пані П» [13, п.44].

Держава не може втручатись у права й основоположні свободи людини лише на основі того, що втручання допустиме у законодавстві. Сказане може призвести до свавілля державних органів: права і свободи людини можуть бути обмежені коли завгодно й на будь-який термін. Це, своєю чергою, зведе вимоги демократії (наприклад, розвиток прав і основоположних свобод) нанівець. Щоб запобігти цьому, Суд, керуючись принципом пропорційності, піддає аналізу відповідність двом факторам, які обмежують втручання: винятковості та тимчасовості.

Особливості встановлення Судом винятковості та тимчасовості зрозуміло з прецеденту: «Суд зауважує, що вимоги "пропорційності" втручання, його винятковий та тимчасовий характер ... положення законодавства ... передбачали механізм ... додержання принципів на практиці.

...містили вказівки щодо осіб, до яких застосовуються ці заходи, обставини, за яких вони вживаються, та строків, які мають бути встановлені такими, щоб забезпечити відповідний захист від неналежного втручання органів державної влади...» [9, п. 51].

Отже, винятковість і тимчасовість державного втручання – алгоритм контролю суспільства за втручанням державних органів. Підтвердженням сказаному слугує прецедент: «...Суд зауважує, що вимоги "пропорційності" втручання, його винятковий та тимчасовий

характер передбачені у статті 31 Конституції та статті 9 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність"» [Там само].

Окрім факторів винятковості та тимчасовості, які беруться до уваги під час встановлення пропорційності втручання, Суд рекомендує ще й інші: «Природа та суворість покарання також є факторами, які слід брати до уваги під час визначення пропорційності втручання [14, п.37; 15, п.69]. Більше того, домінуюча позиція, яку посідає Уряд, змушує його більш зважено вдаватися до кримінальних проваджень, зокрема в тих випадках, коли є змога вдатися до інших засобів у відповідь на невиправдані нападки чи критику його противників за дифамаційні звинувачення, що позбавлені підстав чи небросовісно сформульовані, залишається правом органів влади відповідної держави як гарантів громадського порядку» [16, п.46].

Для розуміння практики Суду в оцінюванні законності державного втручання відповідно до принципу пропорційності корисно ознайомитись з кількома прикладами.

Приклад 1. «... Суд вважає, що звинувачення заявника (за висловлені в пресі думки – К. М.) та покарання у вигляді 2 років позбавлення волі з позбавленням права займати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій у засобах масової інформації, строком на 2 роки, призначене за наслідком судового розгляду, що тривав декілька років, могли мати "охолоджуючий ефект" для свободи вираження заявника ...

З огляду на вищезазначене, Суд доходить висновку, що обґрунтування, надане Урядом, є недостатнім для того, щоб продемонструвати, що оскаржуване втручання було пропорційним переслідуваній законній меті. Отже, воно не було "необхідним в демократичному суспільстві".

...мало місце порушення ст.10 Конвенції» [17, nn.57–59].

Приклад 2 (морський військовий журналіст п. Пасько надав інформацію про діяльність газети «Бойова вахта» японським журналістам. Усі контакти з японськими журналістами він здійснював із власної ініціативи й не доповідав керівництву. Військовий трибунал Тихоокеанського флоту засудив військового журналіста строком на 4 роки).

«...Суд відзначив, що п. Пасько, як військовослужбовець у званні офіцера, був пов'язаний обов'язком зважувати все, що стосувалось виконання його професійних завдань. Національні суди ретельно оцінили аргументи заявника... Суди встановили, що п.Пасько зібрав та зберігав з метою передачі іноземним громадянам інформацію військового значення, яка визначалася як таємна та могла заподіяти значної шкоди національній безпеці... Суд підкреслив те, що заявника було засуджено за зраду не як журналіста, а як офіцера Збройних сил.

... Суд визнав, що національні суди досягли належного балансу (пропорційності) між ціллю гарантування національної безпеки та засобами, використаними державою для цього. Такими засобами було

засудження заявника та призначення йому покарання, яке, втім, виявилось м'яким і значно нижчим від мінімальної межі, встановленої законом.

...Суд постановив, що не було порушення ст.10 Конвенції» [18, пп. 85–88].

Приклад 3. «... платна реклама на телебаченні була для неї (*йдеться про Партію пенсіонерів – К. М.*) єдиною можливістю заявити про себе громадськості шляхом цього засобу масової інформації. ...конкретна спірна реклама, а саме коротка характеристика Партії пенсіонерів і заклик голосувати за неї на майбутніх виборах, не містила елементів, здатних знизити якість політичної дискусії чи зачепити будь-які чутливі питання. За подібних обставин прямий і потужний вплив телебачення не може виправдати заборону та штраф, накладений на компанію "ТВ вест". Таким чином, була відсутня розумна пропорційність правомірної мети заборони і засобів, використаних для її досягнення. Обмеження, які заборона та штраф наклали на здійснення заявниками права на свободу вираження поглядів, відповідно, не може розглядатись як необхідне в демократичному суспільстві, не дивлячись на свободу розсуду, яка надана національним владам.

... У справі мало місце порушення вимог статті 10 Конвенції» [19, п.78].

Висновок. Принцип пропорційності, вироблений Судом, забезпечує справедливий (розумний) баланс між загальними інтересами суспільства і правом індивіда відповідно до легітимної мети. Цей принцип надає змогу державі обмежувати певні права людини (зокрема, інформаційні) в інтересах

суспільства. При цьому мінімум звуження права особи не може бути меншим за конвенційний рівень. Справедлива рівновага, про яку йдеться, використовується як засіб, спрямований на благо обох сторін. Дотримання цього принципу є вимога демократії; принцип передбачений Конвенцією і розвинутий Судом в багатьох рішеннях. Суд допускає обмеження за принципом пропорційності на основі факторів винятковості та тимчасовості, які забезпечують відповідний захист прав людини від свавільного втручання держави (це і є характерною особливістю демократичного суспільства). На перспективу подальших розвідо виносимо тлумачення цього принципу Судом у справах останніх років.

Література:

- 1. Рішення ЄСПЛ від 2 серпня 1984 р. у справі «Мелоун проти Сполученого Королівства» (серія А, № 82).*
- 2. Рішення ЄСПЛ від 22 лютого 2005 р. у справі «Новоселецький проти України» (№ 47148/99).*
- 3. Рішення ЄСПЛ від 1 червня 2006 р. у справі «Федоренко проти України» (№ 25921/02).*
- 4. Рішення ЄСПЛ від 2 жовтня 2008 р. у справі «Томаш Волек, Рафаль Каспров і Яцек Ленський проти Польщі» (№ 25921/02).*
- 5. Рішення ЄСПЛ від 20 серпня 2010 р. у справі «Мирський проти України» (№ 7877/03).*
- 6. Шевчук С. В. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. – Вид. 2-е, випр., доп. – К.: Реферат, 2007. – 848 с. – ISBN 978-8058-26-4.*
- 7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод з поправками, внесеними відповідно до положення Протоколів №№ 11 та 14 з Поправками №№ 1, 4, 6, 7, 12 та 13. – Страсбург: Секретаріат*

- Європейського суду з прав людини. – 2014. – 24 с. – (Український переклад).*
8. *Рішення ЄСПЛ від 12 березня 2009 р. у справі «Сергій Волосюк проти України» (№ 1291/03).*
  9. *Рішення ЄСПЛ від 2 листопада 2006 р. у справі «Волохи проти України» (№ 23543/02).*
  10. *Рішення ЄСПЛ від 16 грудня 1992 р. у справі «Німіці проти Німеччини» (серія А, № 251В).*
  11. *Рішення ЄСПЛ від 29 квітня 2002 р. у справі «Хохлич проти України» (№ 41707/98).*
  12. *Рішення ЄСПЛ від 6 вересня 2005 р. у справі «Салов проти України» (№ 65518/01).*
  13. *Рішення ЄСПЛ від 19 травня 2009 р. у справі «Марченко проти України» (№ 4063/04).*
  14. *Рішення Великої палати ЄСПЛ від 8 липня 1999 р. у справі «Джейлан проти Туреччини» (№ 23556/04).*
  15. *Рішення ЄСПЛ від 2 лютого 2001 р. у справі «Таммер проти Естонії» (№ 41205/98).*
  16. *Рішення ЄСПЛ від 23 квітня 1992 р. у справі «Кастельс проти Іспанії» (№ 11798/85).*
  17. *Рішення ЄСПЛ від 10 серпня 2006 р. у справі «Ляшко проти України» (№ 21040/02).*
  18. *Рішення ЄСПЛ від 22 жовтня 2009 р. у справі «Пасько проти Російської Федерації» (№ 69519/01).*
  19. *Рішення ЄСПЛ від 11 грудня 2008 р. у справі «Компанія "ТВ вест АС" та "Ругаланд пенсьоністпарті" проти Норвегії» (№ 21132/05).*

References:

1. *Decision of ECHR from August, 2, 1984 in business Malone against in the United Kingdom, A-82.*

2. *Decision of ECHR from February, 22, 2005 in business Novoseleckiy against in Ukraine, no. 47148/99.*
3. *Decision of ECHR from June, 1, 2006 in business Fedorenko against in Ukraine, no. 25921/02.*
4. *Decision of ECHR from October 2, 2008 in business Tomasz Wolek, Rafal Kaspro and Jacek Leski against in Poland, no. 20953/06.*
5. *Decision of ECHR from August, 20, 2010 in business Myrsky against in Ukraine, no. 7877/03.*
6. *Shevchuk S. V. Sudovyy zakhyst prav ludyny: Praktyka Yevropeyskogo Sudy z prav ludyny u konteksti zakhidnoyi tradytsiyi. – Vud.2-e, vypr., dop. – K.: Referat, 2007. – 848 s. – ISBN 978-966-8058-26-4.*
7. *Europen Convention of Human Rights. European Court of Human Rights. Council of Europe. F – 67075. Strasbourg cedex. – 55 s.*
8. *Decision of ECHR from March, 12, 2009 in business Sergey Volosyuk against in Ukraine, no. 1291/03.*
9. *Decision of ECHR from November, 2, 2006 in business Volokhy against in Ukraine, no. 23543/02.*
10. *Decision of ECHR from December, 16, 1992 in business Niemietz against in Germany, A-251B.*
11. *Decision of ECHR from April, 29, 2002 in business Khoklich against in Ukraine, no. 41707/98.*
12. *Decision of ECHR from September, 6, 2005 in business Salov against in Ukraine, no. 65518/01.*
13. *Decision of ECHR from May, 19, 2009 in business Marchenko against in Ukraine, no. 4063/04.*
14. *Decision of the Grand Chamber of the ECHR from July, 8, 1999 in business Ceylan against in Turkey, no. 23556/04.*
15. *Decision of the ECHR from February, 2, 2001 in business Tammer against in Estonia, no. 41205/98.*

16. *Decision of ECHR from April, 23, 1992 in business Castells against in Spain, no. 11798/85.*
17. *Decision of ECHR from August, 10, 2006 in business Lyachko against in Ukraine, no. 21040/02.*
18. *Decision of ECHR from October, 22, 2009 in business Pasko against in Russia, no. 69519/01.*
19. *Decision of ECHR from December, 11, 2008 in business TV vest AS and Rogaland Pensjonistparti against in Norway, no. 21132/05.*

